

Визначення психологічних особливостей пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови

Статтю присвячено проблемі визначення психологічних особливостей пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови. Сформульовано критерії, що лягли в основу комплексної авторської методики, яка дозволяє з'ясувати психологічні особливості пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови, зокрема, визначити рівень її розвитку.

Ключові слова: пізнавальна активність, молодший шкільний вік, іноземна мова, психологічні особливості пізнавальної активності, критерії пізнавальної активності, рівні розвитку пізнавальної активності, методика визначення пізнавальної активності.

В статье сформулированы критерии определения особенностей познавательной активности младших школьников при изучении иностранного языка, которые легли в основу методики, объединяющей комплекс методов: наблюдения, метода экспертных оценок, изучения школьной документации и продуктов деятельности учеников, беседы и анкетирования. Использование методики позволяет выяснить психологические особенности познавательной активности младших школьников в процессе изучения иностранного языка, в частности, определить уровень её развития.

Ключевые слова: познавательная активность, младший школьный возраст, психологические особенности познавательной активности, критерии познавательной активности, уровни развития познавательной активности, методика определения познавательной активности.

Постановка проблеми. Нові потреби суспільства, сучасне соціальне замовлення вимагає від освіти вдосконалення шляхів і засобів у навчанні та вихованні зростаючого покоління, досягнення європейських освітніх стандартів. Враховуючи зазначені обставини, освіта має розвивати у дітей та молоді творчі і вольові якості, ініціативність та здатність забезпечити собі успіх в умовах конкуренції.

Важливу роль у становленні творчої, ініціативної особистості, що прагне реалізувати себе, досягти життєвого успіху, відіграє

пізнавальна активність. Тож в умовах сьогодення надзвичайно актуально постає проблема розвитку пізнавальної активності людини – якості, без якої неможливе розкриття індивідуальності та становлення особистості, а отже, і її повноцінна соціалізація. Період молодшого шкільного віку, що характеризується стрімким становленням інтелектуальних, почуттєвих та вольових функцій, є вирішальним для розвитку пізнавальної активності.

Аналіз досліджень і публікацій. До різних аспектів проблеми розвитку пізнавальної активності у навчально-виховному процесі зверталися у своїх дослідженнях відомі психологи та педагоги: Л.П.Аристова, Д.Б.Богоявленська, О.І.Вишневський, Д.В.Вількеєв, Д.Б.Годовікова, М.О.Данілов, Б.П.Єсипов, М.І.Лісіна, А.К.Маркова, О.М.Матюшкін, М.І.Махмутов, В.О.Моляко, В.І.Лозова, Н.О.Половнікова, О.Я.Савченко, О.В.Скрипченко, І.Ф.Харламов, Т.І.Шамова, Г.І.Щукіна та інші. Психологічні особливості пізнавальної активності молодших школярів вивчалися Н.В.Гродською [1], М.Мамажановим [2]. Педагогічний ракурс проблеми пізнавальної активності учнів початкових класів було висвітлено у працях Ш.А.Амонашвілі [3], І.Л.Вікторенко [4], Л.Д.Воронцової [5], Г.І.Коберник [6], Л.В.Хітяєвої [7], Л.Я.Чосік [8] та ін.

Водночас, на тлі багатогранності вивчення проблеми та її надзвичайної актуальності, окремі аспекти феномену пізнавальної активності залишаються недостатньо розробленими. Зокрема, існує потреба в методиках визначення психологічних особливостей пізнавальної активності тих, хто навчається.

Отже, мета статті полягає у визначенні критеріїв пізнавальної активності молодших школярів, що вивчають іноземну мову, та описі, розробленої на основі цих критеріїв авторської методики.

Виклад основного матеріалу. Дослідники феномену пізнавальної активності неодноразово зверталися до проблеми визначення її критеріїв – суттєвих ознак, на підставі яких здійснюється оцінювання, характеристика цієї властивості. Проте науковцям так і не вдалося дійти цілковитої згоди щодо цього питання. Звернімося до критеріїв, якими користувалися вчені, досліджуючи пізнавальну активність молодших школярів. Зокрема М.Мамажанов [2], вивчаючи психологічні особливості зв'язку пізнавальної активності із самооцінкою у молодшому шкільному віці, до показників пізнавальної активності відносить: допитливість школяра, що виявляється у змістовних запитаннях; ініціативність його дій – участь у дискусіях та обговореннях; засвоєння інформації за межами шкільного навчання; володіння засобами вирішення

інтелектуальних завдань, орієнтацію на спосіб дії; самостійність мислення, критичність та самокритичність тощо. Критеріями, що найбільш повно охоплюють усі сторони пізнавальної активності учнів, І.Л.Вікторенко [4], досліджуючи пізнавальну активність молодших школярів у процесі їхнього спілкування з батьками, вважає енергійність, сумлінність у реалізації конкретних дій, старанність, ретельність, готовність оволодівати знаннями та прагнення самостійно здобувати їх, вибір способів діяльності, використання здобутих знань у нових ситуаціях, ініціативу, самостійність, інтерес, новизну, оригінальність, оптимальність. Г.І.Кюберник [6] суттєвими ознаками пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення математики вважає: емоційні прояви (задоволеність шкільним навчанням; посилений інтерес до предмета, захопленість новим матеріалом, оптимістичний стан на уроках); інтелектуальні показники (постановку питань на поглиблення змісту почутого, побаченого, прочитаного; бажання доповнити або конкретизувати відповіді однокласника; мисленнєву та мовленнєву активність тощо); вольові риси (самостійність під час виконання завдань підвищеної складності; прояви настирливості, терпіння під час долання труднощів у навчальному процесі; самоорганізованість під час навчальної діяльності і т.п.), а також рівень сформованості навчальних умінь, навичок самоконтролю, самоорганізації в навчальних ситуаціях навчального процесу; репродуктивний, продуктивний та творчий характер оперування набутими знаннями.

Узагальнюючи показники, запропоновані дослідниками для оцінювання пізнавальної активності молодших школярів, та враховуючи специфіку іноземної мови як навчальної дисципліни, визначення особливостей пізнавальної активності молодших школярів у процесі засвоєння іноземної мови ми пропонуємо ґрунтувати на таких основних *критеріях*: рівень засвоєних знань, володіння уміннями та навичками іншомовного спілкування; допитливість; надситуативність; енергійність (працездатність – здатність до тривалого напруження під час занять з іноземної мови); інтерес, позитивна пізнавальна мотивація до вивчення іноземної мови; інтенсивність та глибина пов'язаних з навчанням емоційних проявів; ініціативність; самостійність (автономність) під час виконання завдань різної складності; регулярність виконання домашніх завдань; сумлінність, старанність та ретельність у виконанні завдань; самоконтроль та самоорганізованість під час занять іноземною мовою; наполегливість.

Вибір даних критеріїв був також зумовлений тим, що діагностування пізнавальної активності молодших школярів у процесі

вивчення іноземної мови має охоплювати такі показники, які, з одного боку, є найбільш суттєвими характеристиками цього явища, з іншого – піддаються зручній, швидкій та доступній реєстрації в умовах шкільного навчання.

Наведені вище критерії було покладено в основу комплексної авторської методики визначення особливостей розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення ними іноземної мови. До методики увійшли такі методи: спостереження, метод експертних оцінок, вивчення шкільної документації та продуктів діяльності учнів, бесіди, а також анкетування.

Наразі розглянемо більш детально використання методу анкетування, що входить до складу означеної методики. Визначення особливостей пізнавальної активності окремого молодшого школяра, що вивчає іноземну мову, передбачає анкетне опитування вчителя іноземної мови, батьків учня та власне самого школяра. Тож, обстеження здійснюється у три етапи: відповідні анкети заповнюються вчителем, батьками і учнями.

Опитувальники, що пропонуються різним категоріям досліджуваних (вчителям іноземної мови, батькам та учням), не є ідентичними, адже вони створювалися з урахуванням психологічних характеристик, соціальних ролей та вікових особливостей опитуваних осіб. Усі опитувальники виконані у формі стандартизованих анкет, що містять по п'ятнадцять запитань кожна. На кожне запитання опитувальників пропонується обрати один з трьох можливих варіантів відповідей (“а”; “б”; “в”).

Анкета для вчителя іноземної мови

“Визначення особливостей розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови”

Шановний вчителю іноземної мови! Ви багато спілкуєтеся зі своїми учнями і можете оцінити рівень іншомовно-мовленнєвих знань, умінь та навичок, набутих школярами за попередній період навчання. Висловіть, будь ласка, свою думку про особливості пізнавальної активності учня, відповівши на запитання, наведені нижче (зробіть позначку у відповідному стовпчику таблиці). Визначте, як виявляється ставлення школяра до вивчення іноземної мови у різних навчальних ситуаціях. Заздалегідь вдячні Вам за надану допомогу в оцінці рівня розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови.

Школа, клас _____

Прізвище та ім'я учня _____

№ з/п	Запитання	Варіанти відповіді		
		А (так)	Б (іноді/можливо)	В (ні)
1.	Як Ви вважаєте, чи подобається дитині вивчати іноземну мову ?			
2.	Чи систематично учень виконує домашні завдання?			
3.	Якщо учневі щось не зрозуміло (наприклад, якийсь граматичне явище), чи намагається він розібратися у цьому питанні?			
4.	Чи здатна дитина до тривалого розумового напруження під час занять з іноземної мови?			
5.	Чи ставить школяр запитання, пов'язані з вивченням іноземної мови?			
6.	Чи виявляє учень задоволеність, захоплення, інтерес, радість та інші позитивні емоції під час вивчення іноземної мови?			
7.	Чи часто школяр виявляє бажання відповідати на уроці?			
8.	Чи охоче учень бере участь у іграх та обговореннях на уроках іноземної мови?			
9.	Чи здатний учень самостійно, без сторонньої допомоги виконувати завдання високої складності?			
10.	Чи виконує учень додаткові, необов'язкові завдання?			
11.	Чи старається школяр виконувати завдання з іноземної мови якнайкраще?			
12.	Чи здатний учень помічати та виправляти помилки в іншомовному мовленні однокласників?			
13.	Чи здатна дитина помічати та виправляти власні помилки в усному та писемному мовленні?			
14.	Чи здатний учень обґрунтовувати та обстоювати власну точку зору у тих питаннях, які стосуються різних аспектів вивчення іноземної мови?			
15.	Чи усвідомлює школяр, що володіння іноземною мовою знадобиться йому у майбутньому?			

П.І.Б. вчителя, який заповнював анкету _____

Дата _____ Підпис _____

**Анкета для батьків учнів, що вивчають іноземну мову
“Визначення особливостей розвитку пізнавальної активності
молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови”**

Шановні батьки! Ви багато часу проводите зі своєю дитиною і, звичайно, добре знаєте її поведінку, звички. Висловіть, будь ласка,

свою думку про особливості прояву пізнавальної активності Вашої дитини у процесі засвоєння нею іноземної мови, відповівши на запитання, наведені нижче (зробіть позначку у відповідному стовпчику таблиці). Охарактеризуйте, як виявляється ставлення Вашого сина або доньки до вивчення іноземної мови у різних ситуаціях. Заздалегідь вдячні Вам за надану допомогу в оцінці рівня розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови.

Школа, клас _____

Прізвище та ім'я учня _____

№ з/п	Запитання	Варіанти відповіді		
		А (так)	Б (іноді/можливо)	В (ні)
1.	Як на Вашу думку, чи подобається дитині вивчати іноземну мову?			
2.	Чи виявляє дитина прагнення займатися іноземною мовою додатково (на курсах, у гуртках тощо)?			
3.	Чи ставить дитина запитання, пов'язані з вивченням іноземної мови?			
4.	Якщо дитині щось не зрозуміло (наприклад, граматичне явище), чи намагається вона розібратися у цьому питанні?			
5.	Чи прагне дитина за власним бажанням виконувати додаткові (необов'язкові) завдання з англійської мови?			
6.	Чи здатна дитина подовгу працювати, займаючись англійською мовою?			
7.	Чи самостійно, без нагадувань дитина сідає за виконання домашнього завдання з англійської мови?			
8.	Чи виявляє дитина задоволення, захоплення, радість, здивування та інші позитивні емоції, займаючись англійською мовою, або ж – у зв'язку з нею?			
9.	Чи розповідає дитина про те, що нового або ж цікавого вона дізналася на уроці англійської мови?			
10.	Чи прагне дитина самостійно виконувати завдання з англійської мови?			
11.	Чи намагається дитина виконувати завдання з іноземної мови якомога краще?			
12.	Чи здатна дитина помічати і виправляти власні помилки в усному та писемному мовленні?			
13.	Чи здатна дитина за необхідності займатися іноземною мовою замість розваг, а іноді й відпочинку?			

№ з/п	Запитання	Варіанти відповіді		
		А (так)	Б (іноді/можливо)	В (ні)
14.	Чи здатна дитина обґрунтовувати та обстоювати власну точку зору у тих питаннях, які стосуються різних аспектів вивчення іноземної мови?			
15.	Чи усвідомлює дитина, що володіння іноземною мовою знадобиться їй у майбутньому?			

П.І.Б. того, хто заповнював анкету _____
 Дата _____ Підпис _____

**Анкета для молодших школярів, що вивчають іноземну мову
 “Визначення особливостей розвитку
 пізнавальної активності молодших школярів у процесі
 засвоєння іноземної мови”**

Любий друже! Перед тобою запитання. Біля кожного з них – три варіанти відповідей: “ТАК”, “ІНОДІ” або “МОЖЛИВО” і “НІ”. Запитання стосуються твого ставлення до вивчення англійської мови. Уважно прочитай кожне запитання і виріши, чи ти можеш віднести його до себе, чи правильно описує воно тебе, твою поведінку, якості, риси. Якщо так – підкресли слово ТАК, якщо ні – НІ. Якщо вагаєшся відповісти або ж те, про що говориться у запитанні, відбувається нечасто, обирай варіант відповіді, що розташований у другому стовпчику (“ІНОДІ” або “МОЖЛИВО”). Не думай над відповіддю довго. Не можна давати одразу декілька відповідей на одне запитання (тобто не можна підкреслювати одразу два варіанти відповідей). Не пропускай речення, відповідай на усі підряд.

Школа, клас _____

Прізвище та ім'я учня _____

№ з/п	Запитання	Варіанти відповіді		
		А (ТАК)	Б (ІНОДІ/МОЖЛИВО)	В (НІ)
1.	Чи подобається тобі вивчати англійську мову?	ТАК	МОЖЛИВО	НІ
2.	Чи хотів (хотіла) би ти знати англійську мову краще, ніж знаєш зараз?	ТАК	МОЖЛИВО	НІ
3.	Чи займаєшся англійською мовою додатково (на курсах, у гуртку)?	ТАК	ІНОДІ	НІ
4.	Чи любиш ти читати або розглядати книги і журнали англійською, грати у комп'ютерні ігри з англійською мовою, слухати англійські пісні, дивитися англомовні мультфільми?	ТАК	ІНОДІ	НІ

№ з/п	Запитання	Варіанти відповіді		
		А (ТАК)	Б (ІНОДІ/МОЖЛИВО)	В (НІ)
5.	Коли вчителька англійської мови пропонує виконати додаткове, необов'язкове завдання, чи берешся ти за нього?	ТАК	ІНОДІ	НІ
6.	Чи завжди ти виконуєш домашні завдання з англійської мови?	ТАК	ІНОДІ	НІ
7.	Чи часто дорослі нагадують тобі, що потрібно виконати домашнє завдання з англійської мови?	ТАК	ІНОДІ	НІ
8.	Чи намагаєшся ти виконувати завдання самостійно, без допомоги старших?	ТАК	ІНОДІ	НІ
9.	Чи вважаєш ти, що уроки англійської – захопливі і цікаві?	ТАК	ІНОДІ	НІ
10.	Якщо виникли складнощі у виконанні домашнього завдання з англійської мови, чи намагаєшся ти знайти відповідь самостійно – у словнику чи довіднику?	ТАК	ІНОДІ	НІ
11.	Коли ти виконуєш завдання з англійської мови (вчиш вірш, пишеш літери та інше), чи намагаєшся ти зробити це якнайкраще?	ТАК	ІНОДІ	НІ
12.	Чи можеш ти відмовитися від веселих ігор, мультфільмів чи інших цікавих занять, якщо тобі потрібно виконати завдання з англійської мови?	ТАК	ІНОДІ	НІ
13.	Якщо ти отримав (отримала) складне завдання з англійської мови, то все одно виконаєш його, навіть, якщо доведеться витратити на це багато сил та часу?	ТАК	ІНОДІ	НІ
14.	Чи часто потрібна тобі допомога під час виконання завдань з англійської?	ТАК	ІНОДІ	НІ
15.	Чи буде потрібна тобі англійська мова у майбутньому?	ТАК	МОЖЛИВО	НІ

Процедура обстеження. Процедура анкетування допускає як індивідуальне, так і групове використання. У випадку групового використання кількість учасників не повинна перевищувати 15 осіб (для дорослих) і 5 – 10 осіб (для дітей залежно від віку). Опитування дітей, за необхідності, може здійснюватися психологом індивідуально в усній формі.

Після того, як психолог переконується, що інструкція зрозуміла учасникам опитування, вони відповідають на пункти анкети, обираючи один з трьох можливих варіантів відповіді на кожне запитання.

Кожному досліджуваному має бути надане окреме місце для виконання завдання. Час заповнення однієї анкети – не більше 10 – 15 хвилин (для дорослих) і 20 – 25 хвилин (для дітей). Якщо у процесі роботи у досліджуваного виникнуть запитання, психолог повинен дати роз'яснення.

Опрацювання результатів. Опрацювання передбачає якісний і кількісний аналіз відповідей. В оцінюванні пізнавальної активності кожного школяра, що вивчає іноземну мову, враховуються відповіді на кожний пункт у трьох анкетах (вчителя іноземної мови, батьків та самого учня).

Якісний аналіз відповідей полягає у порівнянні та співставленні даних трьох анкет між собою, виявленні узгодженостей та розбіжностей у відповідях вчителя, батьків та самого учня.

Кількісне оцінювання здійснюється шляхом підрахунку загальної кількості балів трьох анкет (вчителя, батьків і самого учня). За відповідь “а” нараховується 3 бали, за відповідь “б” – 2 бали, за відповідь “в” – 1 бал. Відповідно до набраної суми балів визначається рівень розвитку пізнавальної активності молодшого школяра у процесі вивчення іноземної мови: до 27 балів – низький, 27 – 54 – середній з тенденцією до низького, 54 – 81 – середній; 81 – 108 – середній з тенденцією до високого; 108 – 135 – високий.

Висновки. До критеріїв, на основі яких визначаються особливості пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови, належать: рівень знань, умінь та навичок; допитливість; надситуативність; працездатність; інтерес; інтенсивність та виразність емоційних проявів; ініціативність; самостійність; регулярність виконання завдань; сумлінність та старанність; самоконтроль та самоорганізованість; наполегливість. Наведені вище критерії лягли в основу авторської методики, застосування якої дозволяє з'ясувати психологічні особливості пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови, зокрема, визначити рівень її розвитку як високий, середній з тенденцією до високого, середній, середній з тенденцією до низького, низький. Запропонована методика може використовуватися вчителями іноземної мови та шкільними психологами для визначення рівня розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови.

Список використаних джерел

1. Гродская Н.В. Изучение эффективности учебных действий у младших школьников как условие развития их познавательной активности / Н.В. Гродская // Формирование познавательной

- активности школьников: Сб. науч. тр. / Под ред. В.И.Лозовой. – Харьков: Харьк. гос. пед. ин-т, 1988. – С. 43 – 49.
2. Мамажанов Махмуд. Психологические особенности связи познавательной активности с самооценкой в младшем школьном возрасте: автореф. дис. ... канд.. психол. наук: спец. 19.00.07 “Педагогическая и возрастная психология” / Махмуд Мамажанов. – М., 1981. – 22 с.
 3. Амонашвили Ш.А. Развитие познавательной активности учащихся / Ш.А. Амонашвили // Вопросы психологии. – 1984. – № 5. – С. 36 – 41.
 4. Вікторенко І.Л. Формування пізнавальної активності молодших школярів у процесі організації їхнього спілкування з батьками: дис. ... канд.. пед. наук: 13.00.09 / Ірина Леонідівна Вікторенко. – Слов’янськ, 2001. – 180 арк. + дод. 135 арк. – Бібліогр.: арк. 158-180.
 5. Воронцова Л.Д. Взаимосвязь воспитания познавательной и общественной активности младших школьников в учебной деятельности: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец.13.00.01 “Общая педагогика, история педагогики и образования” / Л.Д.Воронцова. – М., 1989. – 16 с.
 6. Коберник Г.І. Стимулювання навчально-пізнавальної активності молодших школярів в умовах диференційованого навчання (на матеріалі уроків математики): дис. ... канд.. пед. наук: 13.00.01 / Галина Іванівна Коберник. – К., 1995. – 232 л. – Бібліогр.: л. 84 –204.
 7. Хитяева Л.П. Активизация познавательной деятельности младших школьников средствами наглядности: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 “Общая педагогика, история педагогики и образования” / Л.П. Хитяева. – К., 1985. – 24 с.
 8. Чосік Л.Я. Дидактична організація навчального матеріалу підручника як засіб розвитку пізнавальної активності молодших школярів (на матеріалі математики): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Л.Я.Чосік. – К., 1995. – 24 с.

In the article the criteria of evaluation of primary schoolchildren’s cognitive activity peculiarities on foreign language studying are formulated. The criteria clarity made possible formation of complex technique, which includes such separate methods as observation, experts’ estimations method, study of school documentation and pupils’ activity products, conversation and questionnaire. Utilization of the represented in the article technique allows to find out the psychological peculiarities of cognitive activity of

primary schoolchildren's who study a foreign language, in particular, to define the level of its development.

Key words: cognitive activity, primary schoolchildren, cognitive activity psychological peculiarities, cognitive activity criteria, cognitive activity development, level of cognitive activity development, technique of cognitive activity evaluation.

Отримано: 6.02.2012 р.

УДК 159.923

А.О.Кононенко

ФЕНОМЕН САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В РОБОТАХ ЗАРУБІЖНИХ УЧЕНИХ

У статті розглянуто основні теоретичні підходи до вивчення феномену самопрезентації особистості, виділені та проаналізовані загальнопсихологічний і соціальнопсихологічний напрямки й споріднені з ними теорії. В сучасній психологічній науці самопрезентація розглядається як засіб підтвердження образу Я та підтримки самооцінки, тобто самопрезентація – це усвідомлюваний або неусвідомлюваний процес (залежно від ситуації), який здійснюється активним суб'єктом. Самопрезентація в усвідомленому або неусвідомленому вигляді представляє полімодальну характеристику, вона здійснюється, виходячи з безлічі мотивів; вона присутня в різних ситуаціях; має місце і в тривалому взаємозв'язку суб'єктів, такому, як шлюб. Але вона не обов'язково включає свідому увагу і контроль.

Ключові слова: самопрезентація, управління враженням, бажаний образ, підтвердження образу Я.

В статье рассмотрены основные теоретические подходы к изучению феномена самопрезентации личности, выделены и проанализированы общепсихологический и социальнопсихологический направления и близкие к ним теории. В современной психологической науке самопрезентация рассматривается как средство подтверждения образа Я и поддержки самооценки, то есть самопрезентация – это осознаваемый или неосознаваемый процесс (в зависимости от ситуации), который осуществляется активным субъектом. Самопрезентация в осознанном или неосознанном виде представляет полимодальную характеристику, она осуществляется, исходя из множества мотивов; присутствует в разных ситуациях; имеет место и в длительной взаимосвязи субъектов, такой, как брак. Но она не обязательно включает сознательное внимание и контроль.